

Alexander Wendt

Družbena teorija mednarodne politike

Družbena teorija mednarodne politike
Alexander Wendt

Naslov izvirnika:
Social Theory of International Politics

Copyright © Cambridge University Press 1999
This translation of *Social Theory of International Politics* is published by arrangement with Cambridge University Press.

Copyright © za slovensko izdajo FDV 2022.
Vse pravice pridržane.

Prevod: Saša Horvat Šimonka
Strokovni pregled: Ana Bojinović Fenko in Marko Lovec
Jezikovni pregled: Tomaž Petek
Oblikovanje ovitka: Tanja Radež
Prelom: Zavod Vizar
Tisk: Primitus d. o. o.

Knjiga se tiska na način sprotnega tiska.

Knjižna zbirka Theoria
Uredniški odbor: Aleš Črnič, Jernej Pikalo, Maruša Pušnik, Samo Uhan
Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2022

Knjiga je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327:316
316.334.3:327

WENDT, Alexander, 1966-
Družbena teorija mednarodne politike / Alexander Wendt ; [prevod Saša Horvat Šimonka]. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2022. - (Knjižna zbirka Theoria / Fakulteta za družbene vede)

Prevod dela: Social theory of international politics
ISBN 978-961-295-029-3
COBISS.SI-ID 125840643

Kazalo

Wendtov svet: na pot prevodu Družbene teorije mednarodne politike Alexandra Wendta (Marko Lovec in Ana Bojinović Fenko).....	9
<i>Zahvale</i>	37
1 Štiri sociologije mednarodne politike.....	43
Prvi del: Družbena teorija	93
2 Znanstveni realizem in družbeni pojavi	95
3 »Ideje vse do dna?« – o tvorjenju moči in interesa.....	145
4 Struktura, delovanje in kultura	197
Drugi del: Mednarodna politika	255
5 Država in problem združenega delovanja	257
6 Tri kulture anarhije.....	317
7 Proces in strukturna sprememba	391
Zaključek	453
<i>Bibliografija</i>	463
<i>Stvarno in imensko kazalo</i>	509

Analitično kazalo

Wendtov svet: na pot prevodu Družbene teorije mednarodne politike Alexandra Wendta (Marko Lovec in Ana Bojinović Fenko).....	9
---	---

Zahvale	37
---------------	----

1 Štiri sociologije mednarodne politike	43
Projekt sistema držav	50
<i>Državocentrizem</i>	51
<i>Teorija sistema</i>	53
<i>Neorealizem in njegovi kritiki</i>	58
Zemljevid strukturnega teoretiziranja	67
<i>Štiri sociologije</i>	68
<i>Umeščanje mednarodnih teorij</i>	74
<i>Tri interpretacije</i>	79
<i>Epistemologija in via media</i>	84
Zasnova knjige	87
2 Znanstveni realizem in družbeni pojavi	95
Znanstveni realizem in referenčne teorije	99
<i>Neodvisnost sveta</i>	100
<i>Zrele teorije se sklicujejo na svet</i>	101
<i>Teorije ponujajo spoznanja o neopazljivem</i>	109
Dokončni argument za realizem	114
Problem družbenih pojavov	118
O vzročnosti in konstituciji	129
<i>Vzročno teoretiziranje</i>	130
<i>Konstitutivno teoretiziranje</i>	135
<i>K sociologiji vprašanj v mednarodni teoriji</i>	141
Zaključek	143

3 »Ideje vse do dna?« – o tvorjenju moči in interesa	145
Tvorjenje moči prek interesa	150
<i>Waltzev eksplicitni model: anarhija in razporeditev moči</i>	151
<i>Waltzev implicitni model: razporeditev interesov</i>	157
<i>Proti zakrnelemu materializmu I</i>	164
Tvorjenje interesov z idejami	168
<i>Racionalistični model človeka</i>	171
<i>Onkraj racionalističnega modela</i>	175
<i>Proti zakrnelemu materializmu II</i>	187
Zaključek	192
4 Struktura, delovanje in kultura	197
Dve ravni strukture	203
<i>Mikrostruktura</i>	206
<i>Makrostruktura</i>	209
<i>Kultura kot obče in kolektivno znanje</i>	217
Dva učinka strukture	225
<i>Vzročni učinki</i>	228
<i>Konstitutivni učinki</i>	232
<i>Proti skupnemu pogledu</i>	240
Kultura kot samouresničujoča se prerokba	247
Zaključek	252
5 Država in problem združenega delovanja	257
Bistvena država	263
<i>Država kot referenčni objekt</i>	264
<i>Definiranje države</i>	265
»Tudi države so ljudje«	281
<i>O ontološkem statusu države</i>	282
<i>Struktura državnega delovanja</i>	285
Identitete in interesi	291
Nacionalni interes	302
<i>So države »realisti«? Opomba o samointeresu</i>	308
Zaključek	312

6 Tri kulture anarhije	317
Struktura in vloge v anarhiji	322
Hobbesovska kultura	331
<i>Sovražnost</i>	332
<i>Logika hobbesovske anarhije</i>	336
<i>Tri stopnje ponotranjenja</i>	339
Lockovska kultura	353
<i>Tekmovalnost</i>	354
<i>Logika lockovske anarhije</i>	357
<i>Ponotranjenje in Foucaultov učinek</i>	360
Kantovska kultura	372
<i>Prijateljstvo</i>	373
<i>Logika kantovske anarhije</i>	375
<i>Ponotranjenje</i>	378
<i>Onkraj problematike anarhije?</i>	384
Zaključek	386
7 Proces in strukturna sprememba	391
Dve logiki oblikovanja identitete	396
<i>Naravna selekcija</i>	399
<i>Kulturna selekcija</i>	403
Kolektivna identiteta in strukturna sprememba	416
Glavne spremenljivke	423
<i>Medsebojna odvisnost</i>	424
<i>Skupna usoda</i>	430
<i>Homogenost</i>	435
<i>Samooomejevanje</i>	439
<i>Razprava</i>	446
Zaključek	448
Zaključek	453
Bibliografija	463
Stvarno in imensko kazalo	509

Wendtov svet: na pot prevodu Družbene teorije mednarodne politike Alexandra Wendta

Marko Lovec in Ana Bojinović Fenko

Uvod: prefinjen družbeni pogled na »znani kraj«

Na opus Alexandra Wendta, enega najprepoznavnejših imen znanosti o mednarodnih odnosih in utemeljiteljev konstruktivizma, družbene teorije MO,¹ lahko akademik gleda samo z veliko zavistjo: imel je ustrezno študijsko opremo za izzive časa, ki so prihajali iz preloma v teoretskih in metateoretskih razpravah ter družbenih sprememb ob koncu hladne vojne; kariero je gradil v okolju uglednih ustanov v ZDA in izkoristil izmenjavo z nosilci discipline svojega časa; je mojster akademskega pisanja, ki je v peščici odmevnih del – vsako ima več tisoč citatov –, objavljenih v sorazmerno kratkem obdobju, uspel obstoječe znanje s črpanjem v širšem družboslovnem polju dvigniti na raven višje ontološke kakovosti in utemeljiti plitko družbeno teorijo kot vmesno pot, ki je obračala glavni tok racionalizma – pozitivizma, a hkrati ostajala zavezana družboslovni znanosti in s tem predstavljala velik korak za disciplino MO, a majhen za mednarodne odnose v praksi.

Steve Smith (2000, str. 151) je glede *Družbene teorije mednarodne politike*, ki predstavlja vrhunec Wendtovega dela, v svoji recenziji preroško

1 Ko govoriva o mednarodnih odnosih kot pojavu, koncept zapiševa z besedo. Gre v grobem za sopomenko svetovni ali mednarodni politiki, čeprav med različnimi teoretskimi pristopi obstajajo razlike v opredelitvi mednarodnih odnosov kot svetovne ali mednarodne politike (glejte Baylis in drugi, 2019, 1. poglavje). Ko govoriva o mednarodnih odnosih kot o znanosti, v slovenskem prostoru utemeljeni kot znanost o mednarodnih odnosih (Benko, 1986), pa uporabljava kratico MO. Za to sva se odločila zaradi treh razlogov: 1. Posnemava globalno prakso v znanosti, ki izhaja iz angleškega jezika. 2. Želiva doseči jasno razlikovanje, kdaj govoriva o pojavu in kdaj o znanosti, ki pojav obravnava. 3. Pri doseganju drugega cilja je slovenski jezik slovnično zahteven, zato sva se odločila za poenostavitev. O tem sva se posvetovala s kolegicami in kolegi na Katedri za mednarodne odnose na UL FDV in lahko rečeva, da gre za konsenz v znanosti.

zapisal, da bo 20 let po Waltzevi *Teoriji mednarodne politike* to prefinjeno in težko pričakovano delo novi kanon discipline, skupaj s svojimi omejitvami. »Wendt v uvodu pravi, da ga zanima ontologija in ne epistemologija. Kakšna torej je? V veliki meri racionalistična, zunanja, predružbena, dualistična, čeprav to zavrača, epistemologije pa zmanjka v vsebinskem delu – Wendtov svet je torej znani kraj in prav zaradi tega bo knjiga definirala meje konstruktivizma v prevladujočih mednarodnih odnosih« (Smith, 2000, str. 162–163). Povedano bolj plastično, dejstvo, da na to, ali ima jedrske konice ZDA, Severna Koreja ali Iran, gledamo drugače, opozarja na pomen *razumevanja* realnosti onkraj golih sistemsko-strukturnih pogojev, hkrati pa k spremembi mednarodnih odnosov kot prakse samo po sebi, tj. zaradi pomanjkanja ontologije ali epistemologije, ni bistveno prispevalo.

Wendt je vse prej kot neznanka v Sloveniji, saj je val širših družbenih sprememb, ki so prinesle razpad Jugoslavije in prelom s prejšnjim režimom, ustvaril praznino, ki so jo hitro zapolnili novi teoretski pristopi. Medtem ko so akademiki in študentje v Sloveniji od Wendta prevzemali najboljši del – kritiko racionalizma oz. objektivizma –, pa je žal v slovenski družbi pomen konstruktivizma ostal obremenjen z oznako idealizma in naivnosti. Wendt sam sicer jeziku ne pripisuje takšnega pomena kot del kritične in postrukturalistične teorije, pa vendar branje Wendta v slovenščini poleg večje dostopnosti za študente in laično javnost omogoča lažje ponotranjanje družbene dimenzije mednarodnih odnosov onkraj konceptualno vulgarnih diskurzov, ki prevevajo slovensko politično in strokovno sceno.

Študija na pot prevodu Družbene teorije mednarodne politike je razdeljena na dva dela. V prvem delu obravnava razvoj Wendtovega prispevka skozi a) njegova ključna dela na poti do Družbene teorije mednarodnih odnosov; b) prispevek in odziv na omenjeno monografijo; c) njegovo znanstvenoraziskovalno delo po tem obdobju. Namen prvega dela je pokazati, kako sta Wendtova akademska pot in raziskovalno delo sovpadla z in pomagala utemeljiti pristop družbenega konstruktivizma v jedru discipline MO. V drugem delu se ukvarjava s pomenom in posebnostmi prevoda v slovenščino z vidika prevajanja družbene teorije v disciplino MO pa tudi z vidika slovenskega znanstvenega jezika na področju MO. Pri tem sva sledila dvema načeloma: znanstvenemu

načelu preverljivosti in pedagoškemu načelu razumljivosti. Namen načelnega prevajanja je bil seveda prevod narediti čim bolj uporaben za predvideno bralstvo, to je znanstvenike in študente na področju MO, znanstvenike in študente družboslovja in – čeprav ne prioritarno, pa z velikim upanjem – tudi za strokovnjake v praksi.

Prispevek Wendta k razvoju »znanstvenega konstruktivizma« v MO

Na poti k Družbeni teoriji mednarodne politike

Wendt se je rodil 12. junija 1958 v Mainzu v Zvezni republiki Nemčiji. Diplomiral je leta 1982 na Macalester Collegeu v Minnesoti, iz politologije kot glavnega (orig. *major*) in filozofije kot sekundarnega (orig. *minor*) področja. V 80. letih 20. stoletja je bil doktorski študent na Univerzi v Minnesoti; njegov mentor je bil Raymond Duvall.

Wendt je leta 1987 v znanstveni reviji *International Organization* objavil članek o pomenu delovalca in strukture v teoriji MO (orig. *The Agent Structure Problem in International Relations Theory*),² v katerem je opozoril, da neorealizem in teorija svetovnih sistemov – takrat prevladujoči in nasprotujoči si strukturno sistemski teoriji distributivnega konflikta med državami – zaradi redukcije strukture na delovalca (prva) in delovalca na strukturo (druga) kot posledice grobega racionalizma in materializma nista niti edini, niti glede na razvoj družboslovja in znanosti, najboljši strukturni teoriji. Predlagal je Giddensovo strukturacijsko teorijo v kombinaciji s filozofijo znanstvenega realizma ter strukturno-zgodovinsko raziskovanje.

Wendt se je v članku za komentarje na prvo različico, predstavljeno leto prej na konferenci največjega združenja za MO na svetu, *International Studies Association* (ISA), med drugim zahvalil Haywardu Alkerju in Richardu Ashleyju, ki sta s kritiko racionalizma – pozitivizma tlakovala pot novemu valu teoretiziranja v mednarodnih odnosih, znanemu kot konstruktivizem (termin je leta 1987 uporabil Nicholas Onuf (1989)),

2 Članek (Wendt, 1987) dosega 3.722 citatov po *Google Scholar* (4. 10. 2022).

ter Stephenu Krasnerju, enemu izmed utemeljiteljev režimske teorije, ki je sodila v val novega institucionalizma.

Konstruktivizem se je pojavil v 80. letih 20. stoletja v kontekstu prevladujoče vloge neorealizma in neoliberalizma, sodobnih različic teorij vojne in miru v MO, ki sta si delili predpostavke o: 1) anarhični strukturi mednarodne skupnosti (odsotnosti vrhovnega arbitra); 2) sistemu – strukturi kot tretji ravni preučevanja (namesto domače in zunanje politike); 3) preučevani enoti države kot racionalnem akterju, nista pa se strinjali o nujnosti in obsegu ter možnostih omejevanja konflikta. Pojavil se je v kontekstu metodologizacije discipline na podlagi mikro-ekonomskih pristopov in teorije iger.

Konstruktivizem je izhajal iz sociološke tradicije, simbolnega interakcionizma in komunikoloških teorij ter odprl t. i. tretjo/četrto razpravo v disciplini MO³ med racionalizmom in konstruktivizmom; prepričanjem, da so interesi, kot so razvidni iz delovanja (držav), racionalni odziv na objektivne okoliščine (racionalizem), ter prepričanjem, da so interesi konstrukt, ki (po)ustvarja družbenostrukturirane odnose (konstruktivizem).

Vzpon konstruktivizma je sovpadel s premiki v filozofiji znanosti. Lapid (1989, str. 235) je zapisal, da je »zaton empiricistično-pozitivistične obljube kumulativne behavioristične znanosti (tj. napredovanje skozi natančno opredeljevanje in merjenje, opomba avtorjev) prisilil akademike vseh disciplin, da so preizprašali ontološke, epistemološke in aksiološke temelje njihovega znanstvenoraziskovalnega dela«. Postpozitivizem je definiral kot preokupacijo z metaznanstvenimi enotami, s predpostavkami in posledično z metodološkim pluralizmom (prav tam).

Pomemben je tudi družbeni kontekst sprememb v Sovjetski zvezi z Gorbačovom in Glasnostjo ter nato razpada Sovjetske zveze, ki ga niti neorealizem niti teorija svetovnih sistemov kot nasprotujoči si strukturalni teoriji nista uspeli predvideti – Sovjetska zveza je bila ob razpadu še

3 Kot prvo običajno štejemo razpravo med realisti in liberalisti, kot drugo med behavioralistično in zgodovinsko tradicijo, kot tretjo razpravo med neorealisti, neoliberalisti in marksisti, ki pa že prehaja v paradigmatško in epistemološko četrto razpravo ali drugo razpravo o metodologiji na »višji ravni« ter metateoretsko peto razpravo, h kateri je veliko prispeval prav Wendt (npr. Wendt, 1991).

vedno vojaška supersila in steber protikapitalističnega sveta –, ampak je onkraj njunih statičnih kategorij prišlo do družbenih sprememb v dojemanju drugih držav. Podobno tudi liberalizmi, od neoliberalizma do teorije demokratičnega miru, niso imeli prave podlage za razlago sprememb v danem trenutku – ob koncu hladne vojne.

Wendt je po zagovoru doktorata leta 1989 (istega leta sta z Duvallom objavila tudi poglavje o institucijah in mednarodnem redu) delal kot docent za politologijo na Univerzi Yale (1989–1995). Leta 1992 je v znanstveni reviji *International Organization* objavil še odmevnejši članek Anarhija je, kar države naredijo iz nje: družbena konstrukcija politike moči (orig. *Anarchy is What States Make of it: Social Construction of Power Politics*).⁴ V članku je po obračunu z neorealizmom in s teorijo svetovnih sistemov leta 1987 napadel še neoliberalizem, ki je zaradi pomanjkanja družbene komponente in šibke formalne komponente institucij v odnosu do družbenih vidikov interesov in identitet (ki jih je ravno tako mogoče empirično preučevati) podcenil obseg mogočih sprememb. Trdil je, da je strukturalizem prevladujočih pristopov (omejitve mednarodne strukture in institucij) podstrukturiran, saj izpušča družbeno raven odnosov, in da anarhija ne deluje kot takšna (kot materialnost oz. objektivnost), ampak skozi družbeno delovanje kot posledica skupnega razumevanja (torej kot ideja); tako ne določa posledic anarhične strukture za mednarodne odnose, kar je razvidno iz empirično preverljivih variacij v odnosih.

Wendt je v letih 1995–1997 na Yalu nadaljeval kariero kot izredni profesor za politologijo. V obračunu z neorealizmom Johnom Mearsheimerjem (1994) je branil neoliberalizem in kritično teorijo kot teorijo sprememb, saj je zahteval, da se anarhija umesti tja, kjer dejansko je, tj. v odnose med državami kot kolektivnimi družbenimi entitetami, in obravnava kot to, kar je, torej skupna ideja (Wendt, 1995), kar je bila za neorealiste že »teorija miru«. Hkrati pa je Wendt »empirično« z Mearsheimerjem delil več predpostavk o strukturi mednarodne skupnosti in preučevanju mednarodnih odnosov kot pa s številnimi kritičnimi teoretiki, ki so izhajali iz družbene teorije (Shapiro in Wendt,

4 Ta članek (Wendt, 1992) dosega 11.125 citatov po *Google Scholar* (4. 10. 2022).

1993; Wendt in Shapiro, 1997, v odnosu do Ruggie, 1998). V 90. letih 20. stoletja je objavil več del, ki so poglobljala vsebinske oz. empirične vidike strukture mednarodne skupnosti (leta 1994 je v članku pokazal, da je lahko sistemska raven samostojen vir kolektivne identitete in s tem tudi »mednarodne države« onkraj predvidevanj neorealizma in neoliberalizma; glejte tudi Wendt in Barnett, 1992; Wendt in Friedheim, 1995; Jepperson in drugi, 1996).

Družbena teorija mednarodne politike

Wendt je v letih 1997–1999 kot izredni profesor za vladanje (orig. *government*), delal na Dartmouth College. Dodelal je obravnavo razlogov kot vzrokov (Wendt, 1998). V tem obdobju je končno obliko dobilo Wendtovo najpomembnejše delo – ta monografija, tj. Družbena teorija mednarodne politike (*Social Theory of International Politics*) (objavljeno leta 1999).⁵ To delo utemeljuje konstruktivizem kot strukturno teorijo MO – kot odgovor na vplivno delo neorealista Kennetha Waltza Teorija mednarodne politike (orig. *Theory of International Politics*) (1979), ki je utemeljilo teorijo strukturnega realizma.

Knjiga je zasnovana tako, da na vključujoč in sistematičen način podrobno predstavlja razloge proti oz. za določena stališča – povezana z osrednjimi razpravami in jedrnimi koncepti v disciplini MO – ter razvija lastno konceptualizacijo, kot izhaja iz prejšnjih izbir. Monografija ima sedem poglavij. Prva tri (prvi del knjige) postavljajo temelje za družbeno-znanstveno teorijo z obravnavo metateoretskih predpostavk, zavzemanjem za znanstveni realizem in z ovrednotenjem Waltzevega strukturnega realizma. Naslednja štiri poglavja (drugi del knjige) pa predstavljajo družbeno strukturno teorijo mednarodnih odnosov skozi koncepte strukturacije, države kot kolektivnega delovalca, družbenih kultur anarhije in razlago sprememb.

Prvo poglavje predstavlja različne generacije razvoja teorije v mednarodnih odnosih oz. ravni analize: pogled od zunaj navznoter, državocentrični pogled in sistemska neorealistično teorijo. Nato opozarja na

5 Monografija (Wendt, 1999) dosega 15.303 citatov po *Google Scholar* (4. 10. 2022).

družbene vidike strukture in predstavi metateoretske pozicije glede na predpostavke o tem, kaj je (ontologija: materialistična ali idealistična) in kako spoznavamo (epistemologija: individualistična ali holistična). Zavzame se za vmesno družbeno-holistično pozicijo, ki ohranja materialistične/dualistične predpostavke na globlji ravni in znanstvenost/objektivizem. Drugo poglavje nato podrobneje predstavi znanstveni realizem, ki predpostavlja obstoj zunanjega sveta, neodvisnega od opazovalca, in njegov pomen za družbene pojave ter možnost opazovanja konstitutivnih elementov/razlogov kot vzrokov. V tretjem poglavju se Wendt sooči z Waltzem, s katerim deli pogled na vlogo anarhije in razdelitev moči v mednarodnem sistemu, opozori pa na problem interesov in identitet, ki jih na anarhijo ni mogoče skrčiti, a hkrati sprejme vlogo smotrnega delovalca z zunanjimi interesi in globlji materializem.

Četrto poglavje podrobneje predstavlja vlogo družbene strukture, ki povezuje delovalca (orig. *agency*) in kulturo, mikro- in makroraven, pri čemer kultura predstavlja skupno znanje, ki je konstitutivno, a ima vzročni učinek in deluje kot samoizpolnjujoča se prerokba. Peto poglavje utemeljuje vlogo države kot združenega delovalca (orig. *corporate agency*); predstavlja različne poglede na državo in njeno naravo, odnos med ljudmi in državo kot strukturo, vlogo identitete in interesov ter nacionalnih interesov – v odnosu do drugih držav. Šesto poglavje nato predstavlja mednarodno strukturo in vloge, ki jih lahko igrajo države in ki tvorijo tri (različno globoko ponotranjene) kulture anarhije: hobbessovsko – konfliktno, ki temelji na absolutnem boju za preživetje, ki generira sovražnost; lockovsko – tekmovalno, ki presega absolutno škodo medsebojnega uničenja skozi foucaultovski (samo)nadzor; kantovsko – prijateljsko, ki varnost vidi kot skupno dobro. V nasprotju z aksiomatskimi, tj. statičnimi teorijami kulture anarhije, Wendtove kulture omogočajo spremembe, saj je samopomoč značilnost vztrajnosti odnosov, ki brez določene prakse ne more obstajati oz. odmre. Sedmo poglavje nato predstavi proces strukturnih sprememb: dve logiki oblikovanja identitet (naravni in kulturni izbor), odnos med kolektivno identiteto in strukturno spremembo ter ključne spremenljivke na poti h kantovski kulturi; soodvisnost, skupno usodo, homogenost in samoomejevanje.

Knjiga je izzvala številne odzive. Medtem ko je glavni tok discipline vsaj po filozofski strani sprejel Wendtovo delo, je njegova

družbeno-institucionalna analiza izzvala kritike pri delu reflektivnih teoretikov. Kot dober primer lahko služi recenzija Steva Smitha z naslovom *Wendt's world* (orig. *Wendt's world*), objavljena v znanstveni reviji *Review of International Studies* kmalu po izidu knjige. Kritika je strukturirana podobno kot Wendtova knjiga (najprej problemi splošnih predpostavk in nato njihove vsebinske posledice) in črpa iz Smithovih razprav s pripadniki različnih šol – s Timom Dunnom, z Majo Zehfuss in s Colonom Wightom.⁶

Smithova kritika najprej opozarja na tri probleme glede splošne metateoretske pozicije, znanstvenega realizma in posledic obravnave vzrokov kot razlogov. Prvič, Wendt neustrezno povezuje subjekt in agens (nosilca delovanja) oziroma idealistično ontologijo in pozitivistično epistemologijo, kar je vidno v kontraintuitivnem samouvrščanju v kvadrant desno zgoraj (prvo poglavje), skupaj s postmodernizmom, feminizmom in z angleško šolo, ki pogosto zavračajo »družbeno znanost« (Smith, 2000, str. 152). Drugič, glede znanstvenega realizma Wendt uporablja nenatančno definicijo razmerja med idejami in materialnim, npr. v primerjavi z utemeljiteljem kritičnega realizma Royem Bhaskarjem; njegova obravnava razlogov/razumevanja kot epistemološko sorodnega vzročni logiki (*verstehen*) ga postavlja ob bok avtorjem, kot so: King, Keohane in Verba, ki so jih refleksivisti zavrnil, medtem ko ga obravnava družbenih dejavnikov, kot so: norme, socializacija in interakcija, približuje materialistično-holistični poziciji, ki jo sam zavrača (prav tam, str. 156–157). Tretjič, Smith (prav tam, str. 158–160) opozarja, da v nasprotju s prevladujočim mnenjem v filozofiji znanosti razlogi ne morejo biti vzroki, saj ni jasno, ali so »pravi« ali »nepravi«, s čimer se glede narave družbenega sveta Wendt razlikuje od drugih konstruktivistov, kot sta Kratochwill (1993) in Onuf (1989), ki vidita razliko med 1) vzročnimi razlagami, 2) opazljivim svetom in 3) nameni; jezik, kot opozarja Foucault, oblikuje subjekt in predpostavljjanje, da samo sredstvo, ki omogoča materialnost/objektivnost, krepi obstoječe oblike moči.

6 Zadnji se sicer z nekaterimi argumenti v kritiki ni strinjal, saj je kot znanstveni realist z Wendtom delil pogled na »vzročnost razlogov«.

Smith v nadaljevanju opozarja na posledice abstraktnih pozicij za vzročno razlago mednarodnih odnosov skozi reifikacijo držav, podcenjevanje vloge ljudi in mogočih sprememb: države, kot je opozoril Campbell, so za Wendta kot telesna zunanost, ki ima lastno namenskost, čeprav se v družbi nič ne zgodi brez ljudi, vloga notranje politike pri oblikovanju nacionalne identitete je odsotna, kljub predvidevanju progresivnih sprememb pa ima z njimi težave, saj operira s stabilnimi preddefiniranimi kategorijami (Smith, 2000, str. 160–162).

Po najini oceni je ključen prispevek te Wendtove knjige dvojen. Prvi je jasnost kritike, ki jo namenja neorealizmu in racionalni izbiri kot ontološko materialističnima teorijama delovanja držav v mednarodnem sistemu, pri čemer je seveda neorealizem v ospredju, saj je strukturna teorija to, kar Wendta v osnovi zanima. Wendt jasno zapiše, da dokazuje, da je težava neorealizma njegov materializem, ne strukturalizem (str. 195). Materialistično predpostavko takole »popravi« (str. 194): »Ključno je spoznanje, da materialnost ni enako kot objektivnost. Kulturni pojavi so enako objektivni (pa tudi omejujoči), enako resnični kot moč in interes.« Zato svoj materializem opredeli kot zakrnel, kar pojasni takole (str. 189):

V nasprotju s klasičnimi realisti, ki strah, negotovost ali agresijo umeščajo med ključne dele človeške narave, sam predlagam, da so ti občutki razumljeni kot učinki nezadovoljenih potreb in torej pogojeni. Prav tako kot moč tudi interesi niso ideje vse do dna. To je pomembno priznanje idealizma materializmu, vendar si to dvoje ne nasprotuje. Biološki realizem je združljiv z družbeno konstrukcijo. Pri razvoju te hipoteze ne smemo pozabiti, da so ljudje živali, katerih materialne potrebe so ključni konstitutivni elementi njihovih interesov, a njihovi interesi so končno večinoma funkcija njihovih idej in ne genov.

Drugi Wendtov prispevek je argument o neorealistični napaki glede narave človeških bitij in s tem tudi držav, ki naj bi imele vrojena nagnjenja k egoizmu in sovražnosti do drugih držav. Wendt zagovarja, da je to le en tip anarhije (hobbessovska anarhija, ki temelji na intersubjektivni vlogi ali identiteti držav kot sovražnic). Drugi dve sta lockovska kultura (temelječa na identitetni vlogi tekmeča) in kantovska (temelječa na

vlogi prijatelja). Izraz »anarhija« se nanaša »na odsotnost (»brezvladje«), ne prisotnost. Pove nam, česa ni, ne, kar je. To je prazna lupina brez vrojenega pomena. Anarhiji dajejo pomen vrste ljudi, ki tam živijo, in struktura njihovih odnosov« (pogl. 6). V okviru vsake izmed treh kultur anarhije obstajajo tri stopnje ponotranjenja te vloge. To so tri stopnje ponotranjenja norm, ki izhajajo iz posamezne vloge in prek katerih se kulture uresničujejo, in sicer: prisila, samointeres (ali cena) in legitimnost. Wendt zelo poudarja, da je vprašanje, kako globoko je kultura ponotranjena, nepovezano s tem, kako konfliktna je. Drugače rečeno, hobesovska kultura je lahko ponotranjena prek prisile in samointeresa in prek legitimnosti ter enako velja za lockovsko in kantovsko, čeprav si je prek sile ponotranjeno kulturo prijatelja težje zamisliti kot isto kulturo, delujočo prek legitimnosti.

Če Wendtova spoznanja aktualizirava v čas po nastanku knjige, so njegovi zaključki precej na preizkušnji. Wendt (str. Zaključek 6. poglavja) namreč opozori, da nič ne kaže, »da mora priti do progresivnega razvoja politične kulture mednarodnega sistema, /a da č/etudi torej ne obstaja nobeno jamstvo, da bo prihodnost mednarodnega sistema boljša od preteklosti, vsaj obstaja razlog, da verjamemo, da ne bo slabša«. Ob začetku tisočletja po konfliktnih na območju razpadle Jugoslavije smo lahko verjeli, da »/v/isoka stopnja umrljivosti hobesovske kulture gotovo ustvarja pobude za oblikovanje lockovske kulture, neprestano nasilje zadnje, zlasti ker se sile destrukcije izboljšujejo kot odziv na tekmovalno logiko, pa po drugi strani ustvarja spodbude za premik v kantovsko kulturo«, vendar pa tovrstni »kulturni napredek«, ki so ga takrat gotovo izkazovale evropske države legitimne lockovske kulture, danes empirično ne obstaja. Še več, tudi če ga iščemo na ožjem evropskem območju Evropske unije, katere države so ob začetku 21. stoletja z »veliko širitvijo« gotovo vzpostavile izjemno legitimno kantovsko regionalno kulturo, enako ugotovimo, da je norma prijateljstva močno izpodbijana. Wendtovo sklepanje, da »/z/ vsako »višjo« mednarodno kulturo države pridobijo *pravice* – v lockovskem primeru do suverenosti, v kantovski do odsotnosti nasilja in pomoči pri zagotavljanju varnosti –, ki se jim ne bodo želele odreči, ne glede na to, kakršne nove institucije bodo mogoče oblikovale v prihodnosti«, žal ni razsvetlilo nekaterih političnih voditeljev držav evropske mednarodne skupnosti, kaj šele drugih držav.

Onkraj družbene teorije mednarodne politike

Konstruktivizem se je v samo desetletju razvil, če ne že v obrat (Checkel, 1998), pa v nov vpliven pristop k preučevanju mednarodnih odnosov. Po Finnemore in Sikkink (2001) konstruktivizem predpostavlja: 1) da je človeška interakcija oblikovana na podlagi idej o stvareh in ne le stvari »kot takšnih«; 2) da so najpomembnejši idejni dejavniki splošno sprejeta intersubjektivna (družbena) prepričanja, ki jih ni mogoče skrčiti na prepričanja posameznikov; 3) da ta »tvorijo« (projicirajo, (po)ustvarjajo) interese namenskih delovalcev.

Konstruktivisti se razlikujejo glede odnosa med delovalcem in strukturo, npr. med državami ter državo in ljudmi; medtem ko plitki konstruktivisti – vključno z Wendtom – razumejo interese kot zunanje (Wendt se je po objavi Družbene teorije mednarodne politike najprej ukvarjal z obrambo te pozicije, glejte: Wendt, 2000a; 2000b; 2001; Fearon in Wendt, 2002) in tako hkrati tekmujejo in potrjujejo racionalistične pristope, kot sta neorealizem in neoliberalizem, pa globoki konstruktivisti zavračajo zunanost interesov in objektivizem »vse do dna«, kar vodi k diskurzivni analizi in lingvističnim pristopom (npr. Finnemore in Sikkink, 2001).

Wendt je bil v letih 1999–2004 izredni prostor za politologijo na Univerzi v Chicagu, od leta 2004 pa je profesor za politologijo in »Mershon profesor mednarodne varnosti« na Ohio State University. Wendt je po zagovoru znanstvene družbene teorije (glejte zgoraj) poizkušal dodatno utemeljiti ter upravičiti tudi svoj pogled na državo in spremembe v mednarodni skupnosti, predstavljene v knjigi. Leta je 2003 v znanstveni reviji *European Journal of International Relations* objavil članek Zakaj je svetovna država neizogibna (orig. *Why a World State is Inevitable*),⁷ v katerem je trdil, da boj posameznikov za prepoznavanje subjektivnosti na mikroravni in razvoj vojaške tehnologije na makroravni vodita v smeri sistema držav, družbe držav, svetovne družbe, sistema kolektivne varnosti in svetovne države, pri čemer vsak odgovarja na pomanjkljivosti prejšnjega in pri čemer je človekovo delovanje pomembno, a vse bolj ovirano in omogočeno z zahtevami univerzalnega prepoznanja. Delo

7 Ta članek (Wendt, 2003) dosega 1.283 citatov na *google scholar* (4. 10. 2022).

predstavlja poizkus ontološke izostritve lastne in povezane vloge delovalca na eni in (neodvisne) strukture na drugi, torej tistega, kar ga je v preteklosti najbolj izpostavilo kritikom, na eni strani refleksivističnim, na drugi strani pa raziskovalcem posameznih (objektivnih) struktur.⁸

Leta 2005 je Družbena teorija mednarodne politike od ISA prejela nagrado najboljša knjiga desetletja. Po mnenju Jacksona in Sorensena (2012, str. 215) je osredinjenost na tretjo raven teoretiziranja kot odgovor Waltzu razlog, zakaj je Wendt obveljal za ključnega utemeljitelja konstruktivizma. Z drugimi besedami je – paradoksalno – plitek ontološki obrat brez epistemoloških sprememb, največji očitek Wendtu, skupaj s specifičnim disciplinarnim in z družbenim kontekstom ter lastnimi akademskimi kakovostmi postal tudi vir njegove sprejetosti in vpliva.

Leta 2009 je bil Wendt eden izmed ustanoviteljev znanstvene revije *International Theory* (Snidal in Wendt, 2009). V prvem desetletju 21. stoletja je objavil prva dela, v katerih je skušal povezati kvantno (subatomska) teorijo z družboslovjem (Wendt, 2006, 2010). Leta 2015 je izdal monografijo *Kvantni um in družboslovna znanost* (orig. *Quantum Mind and Social Science*),⁹ ki raziskuje posledice možnosti, da je zavest makroskopsko mehanski fenomen, da so ljudje hodeče funkcije valov. Gre za povezovanje družbenega spoznanja o vplivu intersubjektivnosti in fizikalnega spoznanja o nestabilni prisotnosti materialnosti, torej popložitve njegove dotakratne misli na univerzalna vprašanja. Delo, ki se je vsebinsko oddaljilo od MO (in se dotaknilo vsega drugega), ni doseglo slave prve knjige.¹⁰ Vzporedno s tem se je, bližje mednarodni politiki, ukvarjal s temami, kot so: neznani leteči predmeti (Duvall in Wendt, 2008, 2010), ki so prav tako eksotični eksperiment vloge idej v realnem polju nezamišljivega.

Po navedbah Wendtove službene spletne strani je bil v raziskavi TRIP leta 2017, ki je vključevala 1.400 znanstvenikov s področja MO, Wendt imenovan za najvplivnejšega znanstvenika na tem področju v zadnjih 20 letih (Ohio State University, 2022).

8 Za odzive glejte Wendt (2005a), za članek o državi in odziv na kritike pa Wendt (2004, 2005b).

9 Monografija (Wendt, 2015) dosega 618 citatov na *Google Scholar* (4. 10. 2022).

10 Za poznejše objave na to temo glejte Wendt (2018) ali Der Derian in Wendt (2020).

Pomen in posebnosti prevoda knjige v slovenščino

Prevajanje teoretskih znanstvenih del zahteva nadzor nad metateoretskim in konceptualnim aparatom znanosti v obziru. Če je avtor ilustrativen kot Wendt in uporablja primere meddržavnega delovanja od začetka kolonizacije do konca 2. tisočletja z vsega sveta, je treba biti tudi empirično podkovan v zgodovinskih vidikih pojava, o katerem teče beseda. Glavni izziv prevajanja Wendtove knjige pa je bil za naju predvsem ta, da mednarodne politike kot predmeta preučevanja MO Wendt ne zastavi samo z vidika prevladujočih teorij MO, ampak včasih omenja manj središčne teorije MO, predvsem pa za svoj argument v knjigi uporabi druge družboslovne znanosti. To je bil pravzaprav osrednji izziv prevoda, kako torej delovanje držav v mednarodnem sistemu odmisli iz habitusa discipline MO in ga najprej kognitivno, nato pa še v zgledni znanstveni slovenščini zapisati, kot ta obstaja v različnih družboslovnih in humanističnih vedah. Pri tem sva imela v ospredju dve načeli: znanstveno načelo preverljivosti ter pedagoško načelo razumljivosti in uporabnosti. Znanstveno načelo sicer običajno poudarjamo pri empiričnem raziskovanju, vendar sva ga uporabila prav pri iskanju že obstoječih uveljavljenih izrazov v različnih družboslovno-humanističnih vedah, iz katerih Wendt črpa svoj argument. To so: najbolj sociologija, socialna psihologija in filozofija pa tudi komunikologija in psihologija ter psihoanaliza in metodologija. Seveda uporablja tudi vede, ki so MO najbližje: ekonomijo, politologijo, politično teorijo in obramboslovje, pravo pa sorazmerno malo. Da bi torej prevod zvenel kar najbolj korektno in avtentično tudi z vidika vseh teh znanosti, sva se o uveljavljenih izrazih posvetovala s kolegicami in kolegi na Fakulteti za družbene vede (FDV). Z namenom ustreznega prevoda v slovenski znanstveni jezik sva se ponekod lahko zgledovala po srbskem prevodu knjige kolegov Marka Kovačevića in Nikole Vujinovića v redakciji Filipa Ejdusa z beograjske Fakultete za politologijo (Vent, 2014). V tem pogledu želiva poudariti nekatere odločitve za izbrane izraze, ki sva jih sprejela.

Najprej je treba pojasniti uporabo izraza mednarodni odnosi, ki ga zapisujeva enkrat z besedo, enkrat s kratico. V angleščini obstaja znanstveni konsenz, da je referenca na pojav mednarodni odnosi